

ljenje: ona postoji da bi podržala to stizanje, uzdizanje ljudskih razumskih moći u dragocjeni prostor spoznaje Boga i Božanskog.

Na kraju moramo ustvrditi da je ovakav hod i nastojanje našeg autora i naše nadahnuće, naš impetus. Njegova onto-teologija i njegova životna praksa kulminiraju u logici 12. pravila jezgre Družbe Isusove, te upravo u tom susretu nalazimo tragove povratka pravom filozofiranju.

To je povratak onoj izvornoj filozofiji, stilu života, životnoj praksi, koji kroz introspekciju, kroz svoj hegemonikom, održavaju vezu s Bogom. Na tom tragu *Ontologija* p. Miljenka Belića stoji u službi upotpunjenja spoznaje o dubini dara utjelovljenog Logosa. Na tome utemeljena zahvalnost autoru ujedno je i preporuka njegove vrijedne knjige.

Ljubomir Šango

Pipes, Richard, *Komunizam. Povijest intelektualnog i političkog pokreta*, Alfa, Zagreb, 2006, 228 str.

U pokušaju davanja prikaza gore spomenute knjige mi se već u samom početku nalazimo pred značajnim obilježjem djela. Naime sam autor kaže već u prvim recima kako je ova knjiga »opći uvod u komunizam, a istodobno i posmrtno slovo o njemu.« (Str. 11) S tim u vezi bismo mogli reći da je cijelo djelo obilježeno ovim dvjema dimenzijama. S druge strane, autor napominje da je sama riječ »komunizam« nastala u Parizu četrdesetih godina devetnaestog stoljeća i da je obilježavaju tri odjelite značajke koje stoje u međusobnom odnosu: ideal, program, te politički poredak kako bi se ideal ostvario. Ovo do sada spomenuto mogli bismo promatrati kao okvir unutar kojeg možemo dati prikaz ovog djela.

Knjiga se sastoji od šest poglavlja i popratnog aparata (bilježaka, prijedloga za daljnje čitanje, te kazala imena i poj-

mov) koji prati faze povijesnog razvoja komunizma u konkretnim društvima. Svakako, najveća pozornost je usmjerena na područje Rusije, odnosno Sovjetskog Saveza.

Ocrtavajući *teoriju i program komunizma* u prvom poglavlju, autor prikazuje povijest razvoja ideje besklasnog i egalitarnog društva, ali i njezinoga društvenog oživljenja. Prve zamisli koje idu u smjeru stvaranja društva jednakih autor pronalazi u djelima Hezioda, Platona, ali i Vergilija i Ovidija. S istoga gledišta promatra i stavove Aristotela, sv. Pavla, sv. Augustina, Th. Morea i niza drugih koji su promišljali odnos pojedinca i zajednice, usmjeravajući se na misao o mogućnosti pravednog društva. Osobitu autorovu pozornost u ovom poglavlju zaukuplja djelovanje Marxa i Engelsa, s posebnim naglaskom na Darwinov utjecaj na njihova djela. Zanimljiv je s toga gledišta prikaz znanstvenosti marksizma kako ga opisuje Pipes. Naime on kazuje kako je u marksizmu došlo samo do formalne primjene znanstvene metode, što je s druge strane otvorilo mogućnost manipulacije činjenicama i konstruiranje različitih nepovezanih elemenata društvene teorije. Sve to je dovelo, kako kaže autor, do stvaranja marksizma kao religije koja je posjedovala borbenu spremnost da se obračuna sa svima koji ne prihvaćaju njezine izvode i pogled na svijet.

Govoreći o ulozi K. Marxa u okviru komunizma, Pipes naglašava kako Marx ne misli da se kapitalizam može reformirati; on jednostavno mora propasti i biti zamijenjen sustavom pravednije raspodjele vrijednosti i dobara. To bi se trebalo postići socijalističkom revolucijom, čija će krajnja posljedica biti puno oslobođenje čovjeka. Da bi se to postiglo, potrebno je ukinuti vlasništvo, jer je ono izravna prepreka ljudskoj slobodi. S druge strane, potrebno je ukinuti i podjelu rada u smislu oslobađanja kreativnih i radnih sposobnosti svakog čovjeka. Ukratko smo nastojali prikazati misaonu struju koja je konstituirala programsku (ide-

ološku) podlogu socijalizma. Potrebno je kazati kako autor knjige kojoj dajemo prikaz posvećuje nešto prostora i praćenju društvenih događaja, osnivanju organizacija koje su promicale prava radnika (Internacionale). Poglavlje završava opisom prelaska socijalizma s tla Zapadne Europe u Rusiju.

Promišljanje o revoluciji u Rusiji kojom je srušen carski režim i uspostavljeno komunističko društvo autor započinje u drugom poglavlju, naslovljenom *Lenjinizmom*. Svakako je potrebno napomenuti kako su podaci koji leže u temelju ocrtavanja Lenjinove ličnosti značajni za shvaćanje nekih dimenzija događaja koji su uslijedili u prvom vremenu revolucije, ali i u nastavku. Govoreći o počecima revolucije i karakteru novog režima, autor kaže kako su »čimbenici koji su u Rusiji stvorili uvjete za revoluciju ujedno odredili i njezin oblik komunističke vladavine. Kao što se pokazalo, socijalizam uveden u zemlju bez tradicija dovoljno razvijenih za idealno samoispunjenje života kako je Marx zamišljao, u tren je oka i spontano poprimio najgore značajke pokojnog carizma. Na Zapadu će se socijalistički slogani stalno razvodnjavati, dotle da ih se više i ne razlikuje od onih liberalnih, no u Rusiji i drugim nezapadnim zemljama nanovo su ih protumačili uobičajenim pojmovima, tako da je njihov sadržaj označavao neograničenu moć države nad građanima i njihovu imovinu. Sovjetski totalitarizam tako je rastao iz marksističkog sjemena posijanog na tlu carističkog patrimonijalizma.« (Str. 43–44) Već su i ove riječi dovoljne da bi se ocrtao bitno zločinački karakter sovjetskog režima koji je pod motom oslobađanja čovjeka zapravo poduzimao najgore porobljavanje, čije su tragične posljedice jedino usporedive s posljedicama fašizma. Govoreći o ulozi Lenjina u ruskoj revoluciji i stvaranju Sovjetskog Saveza, autor iznosi brojne podatke koji uvelike rasvjetljavaju same početke revolucije, ali i upućuju na njezin daljnji slijed. Tako autor primjećuje:

»Gledajući boljševičko osvajanje vlasti iz povijesne perspektive, možemo se samo čuditi njihovoj smionosti. Nijedan od vodećih boljševika nije imao iskustva u upravljanju bilo čime, a ipak su bili spremni preuzeti odgovornost za vladanje najvećom državom na svijetu. Niti su se, unatoč neiskustvu u gospodarskoj djelatnosti, ustručavali provesti naglu nacionalizaciju i stoga preuzeti odgovornost za vođenje gospodarstva, petog po veličini na svijetu. U najvećem broju ruskih građana — u pravilu: u buržoaziji i zemljoposjednicima te zapravo i u većem dijelu seljaštva i inteligencije — vidjeli su neprijatelje radničke klase, za koju su tvrdili da je predstavljaju.« (Str. 59) U tom pogledu osobito je zanimljivo promišljanje vezano uz osnivanje i djelovanje tajnih službi i njihovu ulogu u političkim procesima u Sovjetskom Savezu, s posebnim naglaskom na teror koji su provodile. Ovdje je svakako potrebno primijetiti kako se nikakvo radikalno »preuređenje društva« ne može poduzeti bez iznimno velikog terora i još većih žrtava. Govoreći o tom razdoblju, nikako nije moguće zaobići događaje vezane uz Prvi svjetski rat i poraće s naglasnom na Građanski rat koji se odvijao u tom vremenu. Ipak, u oči osobito upada uspješnost kojom je autor ocrtao porast birokratskog aparata, čije je postojanje uvelike zaustavilo *odruštvljenje* ideje o jednakosti među ljudima i mogućnosti razvijanja slobode svakog pojedinca. Na industrijskom, kao i na gospodarskom planu, revolucija je u prvim godinama doživljavala debakl, što je u konačnici dovelo do velike gladi i brojnih žrtava. Ovo poglavlje autor završava prikazom neuspjeha koje su Lenjin osobno, ali i revolucionarna politika Sovjetskog Saveza, doživjeli na planu širenja revolucionarnih ideja izvan granica SSSR–a.

U trećem poglavlju ove knjige riječ je o Staljinu i općim događanjima u njegovu vremenu. Ovdje autor razbija predrasudu koja je vrlo česta, ali sasvim pogrešna, a ide u smjeru prikazivanja Staljina

kao uzurpatora vlasti u SSSR-u. Tim više, autor dokazuje kako je Staljin bio u svemu Lenjinov izbor i kako je u mnogočemu naslijedio, ali i produbio, surovu politiku vladanja. Potrebno je prikazati kako u tom vremenu (od sredine dvadesetih) dolazi do stvaranja ideja industrijalizacije i pokušaja jačanja SSSR-a, planski uobličene u *petoljetke*. Svi ti planovi imali su zajedničko to da su htjeli u kratkom, znatno kraćem vremenu od mogućeg, ojačati sovjetsku privredu i učiniti je takmacom u svjetskim gospodarskim tokovima. Pipes nam i tu donosi brojne primjere koji svjedoče ne samo o brojnim neuspjesima na tom planu nego i dokumentiraju niz žrtava koje su ti procesi proizveli. Osobito su bile pogibeljne reforme vezane uz poljoprivredu koje su opet odnijele mnogo života, stvarajući osobit profil neprijatelja države — *kulaka*.

S druge strane vrlo su dojmivi dijelovi knjige koji prikazuju Staljinove političke čistke u vremenu druge polovine tridesetih godina. Čistke su odnijele milijunske žrtve, kako u partijskim tako i u vanpartijskim redovima. U njima je stradao velik broj izvornih komunista, ali i mnogo umjetnika, znanstvenika i veći dio klera Ruske pravoslavne crkve. Desetkovani su i strani komunisti koji su se u tom vremenu našli u SSSR-u, a teror nije zaobišao niti Crvenu armiju, što je uvelike pojačalo ruske gubitke u nadolazećem ratu. Ovi nasilni procesi u mnogome su oslabili kulturnu i privrednu snagu zemlje. Važno je primijetiti da je u tom vremenu uspostavljena klasa poslušnika koja je provodila naredbe, međutim mnogi pojedinci iz te klase skončali su na isti način.

Iznimno je zanimljiv dio poglavlja koji govori o događajima neposredno prije Drugoga svjetskog rata. U prvom redu riječ je o porastu nacionalizma, koji je *per deffinitionem* suprotan bilo kakvoj zamisli komunizma. Nacionalizam se očitovao u poticanju ljubavi prema domovini. S druge strane knjiga iznimno

dobro prikazuje odnose vojnih i političkih snaga u sukobu s Njemačkom, koji su bili dimenzionirani od prijateljstva, ili barem indiferentnosti, do dimenzije najljucijeg neprijateljstva. Ovo prvo se očituje u sporazumu o nenapadanju koji su potpisali Hitler i Staljin, a ovo drugo u velikim žrtvama koje je ruski narod, kao i ostali narodi SSSR-a, podnio u borbi protiv fašizma. Kada je riječ o događajima vezanim za Drugi svjetski rat, tada Pipes dobro primjećuje kako je to bilo vrijeme približavanja vlasti i naroda u svrhu obrane zemlje, no nakon rata dolazi do novog pritiska totalitarne vlasti i novih žrtava Staljinova režima. U vremenu nakon rata i nakon Staljinove smrti, u prvoj polovici pedesetih godina, osobito nakon Hruščovljeve osude zločina staljinizma, dolazi do jenjavanja diktature, ali ne u značajnijoj mjeri. To je vrijeme Hladnog rata i utrke u naoružanju, a nikako vrijeme gospodarskog i društvenog oporavka u većoj mjeri. Ipak, potrebno je primijetiti kako je od vremena šezdesetih do kraja osamdesetih primjetno umaranje režima i njegovo, iako polagano, slabljenje, koje je završilo slomom. Sve ovo mogli bismo ilustrirati Pipesovim riječima: »Životni standard običnih građana, iako bolji nego u Staljinovo doba pao je čak ispod minimalnih normi koje je postavila država. Tako je u kasnim 80-im godinama XX. st. gotovo polovica sovjetskog stanovništva zarađivala manje od deset dolara mjesečno. Opijanje je bilo endemsko: Sovjetski se savez mogao ponositi najvišim postotkom alkoholičara na svijetu te najvišom stopom smrtnosti od alkoholičizma. Ništa ne prikazuje bolje opadanje vitalnosti građana nego demografske statistike: stanovništvo, koje je u doba carizma raslo najvišom stopom rasta u Europi, 70-ih je pokazivalo opadanje, budući da je više Rusa (i Ukrajinaca) umiralo nego što se radalo svake godine.« (Str. 111–112) Kako vidimo, posljedice komunizma bile su strašne, ili, kako Pipes kaže, »komunizam u Rusiji jedno-

stavno je sagorio. Zahtijevao je tako mnogo, a davao tako malo, stvorio je atmosferu apatije u kojoj su jedino zadovoljstvo bila djeca, a budućnost je bila bezizgledna. Do 80-ih čak je i sovjetska elita izgubila vjeru u komunizam promatrajući kako vanjski svijet prestiže zemlju na svakom području osim u naoružanju i potrošnji alkohola. Njezina je samouvjerenost nestala, pružila je bljedi otpor te je, zgrabivši za sebe golem dio državne imovine, ravnodušno prihvatila propast režima.« (Str. 117)

U četvrtom poglavlju knjige riječ je o *prijemu komunizma na Zapadu*. Pod tim terminom treba ponajprije shvatiti cjelokupnost odnosa koje su građani zapadnih zemalja, osobito intelektualci, imali prema komunizmu u SSSR-u. S druge strane, u ovom poglavlju je riječ i o pokušajima djelovanja komunističkih partija u zapadnim zemljama. Osobito je zanimljiv prikaz odnosa nacističkog i komunističkog režima prije samog sukoba u Drugom svjetskom ratu. Možda se upravo u tom segmentu dodira ovih dvaju sustava najbolje pokazuje njihova totalitarna bit. Zanimljive su autorove riječi kojima opisuje odnos zapadnih društava i komunizma; tako on kaže kako se komunizam »pokazao kao neuspješan pothvat: zapadna se politička kultura borila protiv surovosti jedne ideologije koja je, iako rođena na Zapadu, poprimila svoj oblik u nezapadnom okruženju. Zapadni se komunizam pretopio u socijalnu demokraciju prije nego što se predao kapitalizmu, a tada ga je praktički nestalo sa scene.« (Str. 147)

Peto poglavlje posvećeno je razvoju *komunizma u zemljama Trećeg svijeta*, osobito u Kini. Iznimno je zanimljivo tumačenje koje autor pruža kao dokaz tako dobre prihvaćenosti (ukorijenjenosti) komunizma u tim društvima. Tako on smatra da je opće »prihvaćeno da se komunizam rađa iz siromaštva. No stvarnost je drugačija: siromašne zemlje ne izabiru komunizam. Nigdje na svijetu nije siromašna većina, ili bilo kakva ve-

ćina u tom pogledu, dovela komunizam na vlast. Prije se može reći da su siromašne zemlje manje sposobne oduprijeti se komunističkom preuzimanju jer nemaju institucija koje u bogatijim, naprednijim društvima mogu pomrsiti planove radikalnim diktatorima. Nepostojanje prava vlasništva i vladavine zakona, jest to što drži zemlju u siromaštvu i čini ju istodobno podložnoj diktaturi, bilo da je riječ o lijevoj ili desnoj inačici.« str. (150) S druge strane, u ovom poglavlju je riječ i o političkim odnosima koje je Moskva održavala s Turskom i Kubom. Važno je istaknuti, tvrdi Pipes, kako je Kina jedina (velika! op. T. K.) zemlja koja je razvila svoj oblik komunizma koji je postao prepreka širenju utjecaja Moskve, ali je ujedno bila dovoljno jaka da nadživi pad komunizma u Rusiji i raspad SSSR-a. Utemeljena na Maovoj doktrini, kineska inačica komunizma bila je čak i radikalnija od izvornoga sovjetskog komunizma poststalinističkog razdoblja. Tim više, potrebno je reći kako je Mao u Staljinovim nasljednicima gledao izdajnike komunističke ideje. Ipak, nije moguće govoriti o komunizmu u Kini ne spomenuvši pritom ogromne žrtve koje je kineski narod doživio na putu njegova razvoja.

Osobito su frapantne stranice ispisane o režimu Crvenih Kmera i njihovom vodi Polu Potu. Pred takvim stvarima čovjek mora ostati skamenjen od surovosti. Jedini oblik surovosti koji možda nadilazi spomenuti jest onaj koji su pokazivali nacisti prema svojim neprijateljima. Ili, autorovim riječima, »revolucionarni pokreti i režimi postaju, do određene granice, sve radikalniji i suroviji. To se događa nakon uzastopnih promašaja kad njihovi vode, umjesto da provjere svoje osnovne postavke«, radije »počnu provoditi te pretpostavke još surovije, uvjereni da je za neuspjeh kriva nedovoljna odlučnost. Na kraju, kad ništa ne uspije, nastupa umor, a nasljednici otaca osnivača odaju se životnim užicima, ali ne prije nego što posegnu za na-

jekstremnijim oblicima nečovječnosti. ” (Str. 167) U ovom poglavlju autor još prikazuje komunistički režim u Čileu i Etiopiji. Doista je nepotrebno reći, kako kaže R. Pipes, da je ishod komunističkih sustava, napose onog u Kambodi, »antiteza Marxovoj viziji u kojoj komunizam pokreću neosobne ekonomske sile, a on vodi k neograničenoj slobodi za sve.« (Str. 183)

Peto poglavlje, naslovljeno *Pogled unatrag*, donosi nam svojevrсни rezime knjige, ali i povijesnog oblika vlasti koji prikazuje. Ipak, ostaje pitanje: ”Je li do sloma komunizma došlo zbog ljudske pogriješke ili zbog nedostataka sadržanih u samoj njegovoj naravi? Povijest odlučno navodi da je riječ o ovom drugom. Komunizam nije bio dobra zamisao koja je otišla ukrivo; on je bio loša zamisao.” (Str. 185) Bio je loša zamisao svakako, ali odnio je i milijune života, a to ga čini još gorim.

Za kraj, možemo donijeti autorove riječi kojima bismo prikazali središnje obilježje komunizma. »Ukratko«, kaže R. Pipes, »komunizam je propao i bio je osuđen na propast iz najmanje dvaju razloga: prvo, da se nametne jednakost, njegov glavni cilj, potrebno je stvoriti aparat prisile koji pak za sebe zahtijeva povlastice i stoga negira jednakost, i drugo, zato što etnička i teritorijalna odanost, sukobljena s klasnom odanošću, uvijek i svugdje pobjeđuje, rastapajući komunizam u nacionalizmu, a što je razlogom da se socijalizam tako lako uružuje s fašizmom.« (Str. 194)

Kao zamjerku ovoj knjizi mogli bismo navesti stanovitu pristranost kojom se želi prikazati superiornost zapadnjačkoga kapitalističkoga sustava, osobito na području SAD-a i Velike Britanije. Analiza komunizma bila bi u mnogome potpunija kad bi bila poduzeta i u okviru Hladnog rata, ali i nekih ekonomskih problema kapitalizma. S druge strane, dvojbena je teza o političkom sustavu u Kini kao jedinom autonomnom komunističkom obliku neovisnom o Moskvi, bu-

dući da u kategoriju tih sustava nije ušla Jugoslavija za vrijeme Tita. Naime u ovoj knjizi nema analize razvoja komunizma u Jugoslaviji sa svim njegovim značajkama. Taj nedostatak raspravu o komunizmu u mnogome ostavlja nepotpunom.

U konačnici, recimo da je komunizam bio najgora perverzija plemenite ideje o ljudskoj jednakosti i mogućnosti stvaranja slobodnih uvjeta života za sve. Upravo žrtve koje je odnio najbolje svjedoče njegovu zločinačku narav. Smatramo stoga kako je ova knjiga izniman izvor brojnih informacija i interpretacija povijesnih događanja koje mogu biti od velike koristi svima koji se zanimaju za spomenutu tematiku.

Tomislav Krznar

Mario Cifrak i Nikola Hohnjec (ur.), *Neka iz tame svjetlost zasine! Zbornik radova u čast prof. dr. sc. Adalbertu Rebiću povodom 70. obljetnice života i 40. obljetnice profesorskog rada* (Teološki radovi, Svezak 50, Kršćanska sadašnjost & Biblijski institut Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2007.), 727 označenih stranica.

Velike obljetnice većeg broja znamenitih ličnosti Crkve u Hrvata, u završnom desetljeću prošlog tisućljeća i u manje od sedam godina prvog desetljeća ovog milenija, njihovi prijatelji i kolege obilježili su impozantnim znanstvenim zbornicima. Ugodno je podsjetiti se na nekoliko tih impresivnih djela.

Na 709 stranica, u povodu 60. rođendana Ivana Goluba, u Rimu 1991. godine, marom tadašnjeg rektora u Papinskom hrvatskom zavodu sv. Jeronima Ratka Perića, pojavio se zbornik *Homo — imago et amicus Dei (Čovjek — slika i prijatelj Božji)*. U tom zborniku se nalaze prilozi gotvo 60 eksperata iz teologije i drugih područja kulture i znanosti.

Tri godine kasnije (1994.) u Zagrebu, na 726 stranica, pod uredničkim ravna-